

ЗА ЦЯЛОСТНО ЗЕЛЕНО ВЪЗСТАНОВЯВАНЕ НА БЪЛГАРИЯ

Policy Brief No. 106, декември 2021 г.

Климатичният и енергийният преход на Европа се сблъсква с все по-силен геополитически и геоикономически насрещен вятър в рамките на възобновената надпревара за глобално надмощие. Газовата и електроенергийната криза през втората половина на 2021 г. ясно напомни, че **трилемата на енергийната политика** за едновременното постигане на **достъпност, енергийна сигурност и устойчивост**, далеч не е намерила своето решение. Кризата показва как прекалената зависимост от изкопаемите горива, както и концентрацията на минерални ресурси, използвани в технологиите за производство на възобновяема енергия, в ръцете на малко на брой авторитарни държави като Русия и Китай, увеличава рисковете за климатичната и енергийната сигурност на Европа и забавя енергийния преход. Драматичният ръст на цените на енергийните ресурси подтиква призови за преразглеждане и даже прекратяване на Европейския зелен пакт. Това би било грешка.

Европейският зелен пакт не е причина, а решение на енергийната криза. Той е потенциално най-силният инструмент за обрат в климатичните промени и за укрепване на енергийната сигурност на ЕС и страните членки. И все пак, усилията за декарбонизация, подкрепяни с финансиране от Механизма за

ОСНОВНИ ИЗВОДИ

- Енергийната криза в Европа напомни с пълна сила, че **трилемата на енергийната политика** на ЕС за едновременно постигане на достъпност, енергийна сигурност и устойчивост далеч не е намерила своето решение.
- Най-евтиният път към нисковъглеродна и енергийно сигурна икономика за България е да **трансформира своя енергиен микс** и да разшири електрификацията. Възможно най-скорошният **отказ от лигнитните въглища** би довел до цялостно по-добри обществено-икономически резултати.
- Националният план за възстановяване и устойчивост не предлага решения за прекратяване на практиките за **завладяване на държавата** в енергийния сектор. Той би могъл даже да ги засили, тъй като насочва значителна част от финансирането към **големи, ненужни инфраструктурни проекти**.
- Националният план трябва приоритетно да инвестира в развитие на **интелигентни електроразпределителни мрежи**, които имат ключова роля за интегрирането на новите ВЕИ електроцентрали.
- Необходимо е да се реализира и потенциалът на страната за алтернативни технологии за производство на електроенергия от възобновяема енергия, вкл. **офшорни вятърни централи в Черно море**. България е единствената европейска морска държава без проекти, свързани с офшорната вятърна енергия.
- България трябва ясно да свърже националната политика за енергийна и климатична сигурност с **преодоляването на енергийната бедност** в страната.

възстановяване и устойчивост и *NextGenerationEU*, трябва да преодолеят климатичния скептицизъм на големи части от европейското общество, целенасочено засилвани от национални и чуждестранни фактори¹. **Скептицизмът относно Зеления пакт** и неразбирането на основните му направления в **Централна и Източна Европа** може да се окаже дори по-силен от противопоставянето на ваксинацията срещу COVID-19 в този регион². Политическите последици от настоящата енергийна криза и призрактът на потенциалните прекъсвания на енергийното захранване през зимата в различни части на Европа предполагат силна политическа воля за провеждане на необходимите реформи за завършване на прехода към зелена енергия.

Това е особено валидно за България. Правителството все още не е определило ясно целите, нито дългосрочната национална рамка за вземане на решения по отношение политиката на енергийна и климатична сигурност на страната³. България ще трябва да трансформира своя енергиен сектор през следващото десетилетие като постепенно спре производството на електроенергия от въглища и осъществи значителни инвестиции в централи, използващи възобновяеми енергийни източници. **Зависимостта от въглища и (предимно руски) природен газ** във време на растящи цени на въглеродните емисии и затягане на газовите доставки в глобален план доведоха до рязкото увеличение на енергийните цени. Влиянието върху равнището на **енергийната бедност** в страната – сред най-високите в Европа, е драматично и притиска политиците да се поддават на популистки решения за отлагането на прехода към ВЕИ и закриването на въглищните централи. Нещо повече, в Националния план за възстановяване и устойчивост (НПВУ) България залага на построяването на допълнителни ненужни газови проекти, кои-

то потенциално биха увеличили с поне една трета нейната зависимост от Русия с дългосрочни пагубни последици за енергийната сигурност на страната и енергийния преход. Вместо това България следва да избере да декарбонизира енергийната си система, като предвиди дългосрочна цел за намаляване на емисиите и масирани инвестиции във ВЕИ, технологии за съхранение и интелигентни мрежи.⁴

ЕС предоставя на българското правителство безпрецедентно голям **финансов ресурс за декарбонизация**. Но без стратегическа визия тези средства **ще се озоват в джоба на влиятелни енергийни лобисти**, често с близки контакти с Русия. Последният вариант на НПВУ, изпратен за одобрение от Европейската комисия, е крачка в правилната посока. Планът има по-добра макроикономическа основа, а фокусът върху иновациите и енергийния преход е много по-ясен. Въпреки това, и последният НПВУ не търси противодействие на завладяната държава в енергийния сектор, което продължава да пречи на поставянето на нисковъглеродния преход на стабилна основа. Фокусът на финансовите инструменти все още приоритизира големи, ненужни инфраструктурни проекти и възприема **подход „на парче“ при разработването на политики за зелено възстановяване**. Изготвянето и прилагането на разумни екологични и енергийни политики изисква по-добро управление и върховенство на закона, както и регулаторни институции и държавни енергийни компании, които са независими от влиянието на олигархични мрежи.

Към нов дневен ред за енергийна и климатична сигурност

Постигането на въглероден неутралитет до 2050 г. е възможна цел за България. Това обаче ще изисква съществена промяна на енергийната и климатична

¹ Например, повече от половината от всички българи смятат, че Европейския зелен пакт е виновен за енергийната криза през 2021 г.

² Center for the Study of Democracy, *Disinformation Narratives in the November 2021 Bulgarian Elections Campaign: Key Actors and Amplifiers*, Policy Brief No. 105, November 2021.

³ Център за изследване на демокрацията, *Сега или никога: ще хване ли България последния влак към зелено икономическо възстановяване?*, Policy Brief No. 95, декември 2020.

⁴ Център за изследване на демокрацията, *Управлението на енергийния преход като начин за повишаване на енергийната сигурност в Европа*, Policy Brief No. 88, октомври 2019.

стратегия на страната, така че тя да бъде в съответствие с дългосрочната рамка на ЕС за декарбонизация. Необходимо е и по-добро съгласуване на НПВУ с други национални и европейски финансови инструменти, като например *Териториалните планове за справедлив преход*, Оперативните програми и Фонда за модернизация. Комбинацията от тези финансови ресурси би трябвало да бъде по-добре насочена за справяне с многообразните рискове пред енергийната сигурност и за отключването на енергийния преход на България.

Най-евтиният път към нисковъглеродна и енергийно сигурна икономика е **трансформирането на енергийния микс на България и електрификацията** на основни отрасли. Това означава и модернизиране и подобряване устойчивостта на цялата енергийна система⁵. Декарбонизацията не може да бъде за сметка на енергийната сигурност:

- България следва да завърши своите проекти за **газова диверсификация** и сигурност на доставките, включително чрез интегриране на пазарите в Югоизточна Европа.
- Страната следва да повиши **енергийната ефективност и ефективността на използването на суровини** посредством стимулирането на нови бизнес и потребителски практики.
- Енергийната сигурност на страната няма да бъде устойчива, ако правителството не обърне сериозно внимание на един от най-големите структурни рискове: **енергийната бедност**. Децентрализацията на енергийната система и включването на уязвимите потребители като активни участници в прехода са ключът към намаляването на енергийната бедност.

Отказ от въглищата

България не е начертала ясна времева рамка за отказ от въглищата, основана на конкретни сценарии и обективен анализ. Предложената дата за затварянето на въглищните централи в НПВУ не отговаря

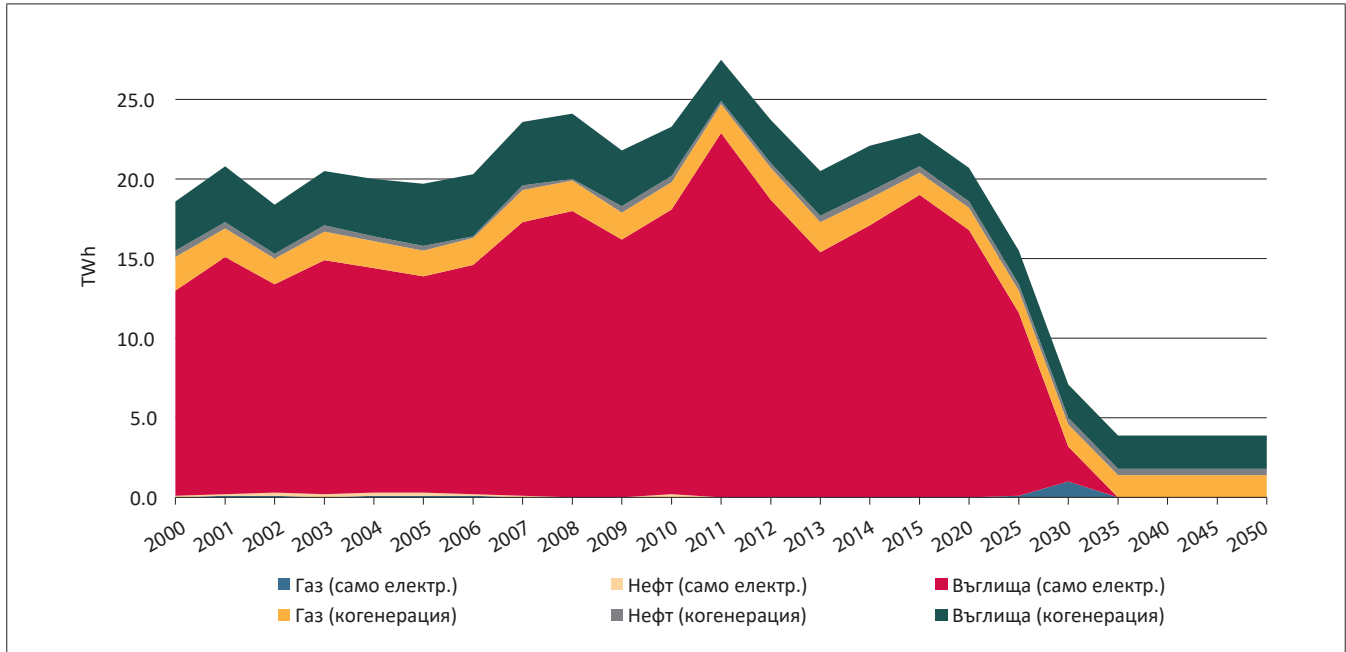
на икономическата жизнеспособност на основните въглищни централи в страната и излиза извън очаквания период за въглищен преход в повечето европейски държави. Нереалистичната стратегия за отказ от въглища може да осуети усилията за икономическа и социална трансформация на въглищните райони. Това изпраща грешни сигнали на фирмите и работниците в тях да забавят началото на трудния, но по-устойчив път на прехода. Наред с това, по-високите цени на електроенергията, резултат от затварянето на въглищните централи, биха насърчили инвестиции в нови базови производствени мощности, включително в строителството на проекта АЕЦ „Белене“. Това би създавало сериозни рискове за **отлив от инвестиции във ВЕИ**, като се има предвид огромното влияние на вклинените газови и въглищни лобита и привлекателността в краткосрочен план на генерирането на обществени поръчки, свързани с АЕЦ „Белене“.

Моделите за оценка на енергийните перспективи пред България последователно сочат, че **по-ранното затваряне на лигнитните електроцентрали** би довело като цяло до **по-високо обществено-икономическо благосъстояние**, отколкото отлагането на процеса. Прекратяването на работата им не само би елиминирало сегашните субсидии за производство на електроенергия от лигнитни въглища, оценявани на около 1 млрд. евро годишно, но и би увеличило общата рентабилност на останалите топлоелектрически централи. По-ранното закриване на най-неконкурентните централи като ТЕЦ „Марица Изток 2“ и някои от най-замърсяващите по-малки ТЕЦ-ове („Бобов дол“, „Марица 3“, „Перник“ и др.) би увеличило сегашната чиста печалба на останалите мощности до около 650 млн. евро към 2030 г., за разлика от очакваната загуба от 369 млн. евро за лигнитните централи при по-малко амбициозните сценарии за затваряне. По-добрата рентабилност на останалите централи в България би им позволила да заделят необходимите финансови ресурси за модернизация на производството с цел изпълнение на стандартите по Директивата за индустриалните емисии или замяна на използваното гориво за електроенергийно производство.

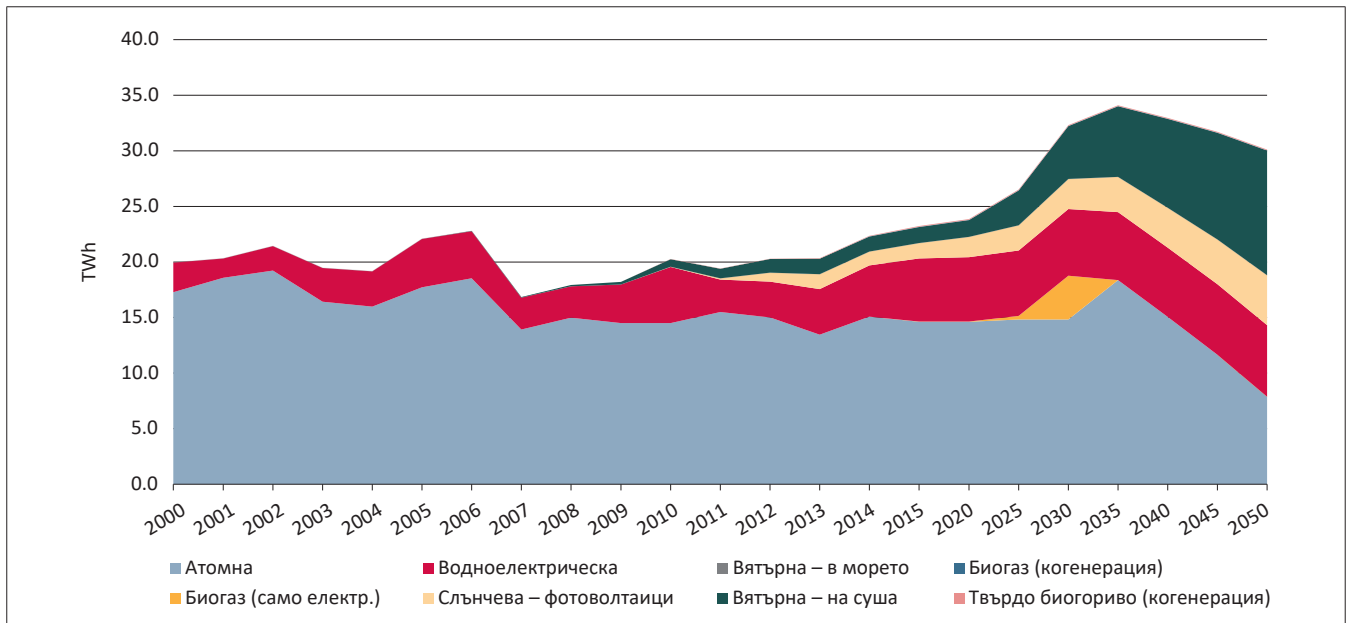
⁵ Център за изследване на демокрацията, *Сценарии за възстановяване и постигане на въглероден неутралитет на България до 2050 г.*, Policy Brief No. 101, юни 2021.

Фигура 1. Енергиен микс при дългосрочен сценарий за декарбонизация

Производство на електроенергия от изкопаеми горива

Производство на електроенергия от възобновяеми източници

Източник: Център за изследване на демокрацията посредством инструмента „Pathways Explorer“, създаден от CLIMACT, съгласно Националния план за енергетика и климат и Националния план за възстановяване и устойчивост.

Ранното затваряне на лигнитните централи в краткосрочен план неминуемо ще доведе до увеличение на цените на тока, до нарастване на нетния внос на електричество за компенсиране на недостига и до намаляване благосъстоянието на потребителите като цяло. Отражението му върху цените изисква

мерки за смекчаване въздействието върху най-уязвимите групи население след пълната отмяна на регулираните цени на електроенергията.

Българското правителство е дало съгласието си да спре **държавното подпомагане** под формата на

договори за покупка на електроенергия, квоти на регулирания пазар или мощности за студен резерв след 2025 г. Без субсидии никоя от съществуващите въглищни централи не би могла да оцелее икономически. Най-вероятно те ще бъдат затворени, ако не инвестират в замяна на въглищата с природен газ или друг тип гориво, който емитира парникови газове (GHG) на стойности под 550 г/кВтч произведена електроенергия.

България може да мобилизира поне 1,2 млрд. евро финансиране от Фонда за справедлив преход за индустриално реструктуриране на въглищните райони, където близо 43 000 души са заети пряко или непряко във въглищния отрасъл. От съществено значение е този ресурс да бъде насочен към инвестиции в устойчиви проекти със силен акцент върху декарбонизацията⁶. Трябва да се избегне финансирането на нова инфраструктура, свързана с оползотворяването на изкопаеми горива, тъй като подобни проекти не могат да бъдат финансирани съгласно правилата на ЕС. Освен това всяка инвестиция във водородно производство следва да е насочена към зелен водород, произвеждан предимно от вятърна и слънчева енергия.

Избягване на зависимост и загуби от природен газ

В последния вариант на НПВУ се предвижда разширяване на инфраструктурата за пренос на природен газ и изграждане на **нова централа на природен газ с мощност 1 ГВт**, която да замени производството на електроенергия от лигнитни въглища. Подобна крачка би **затвърдила зависимостта на България от внос на газ от Русия** и може да забави цялостния напредък за отказ от изкопаеми горива. Това би довело до укрепване на позицията на скептичната спрямо климатичния преход Русия, която може да продължи да използва енергийните доставки като инструмент за икономическо и политическо влияние в България⁷.

⁶ Трифонова, М. и др., *Териториални планове за справедлив преход*, София: Център за изследване на демокрацията, 2021.

⁷ Vlaimirov, M., и De Jong, S., *“Deciphering Gazprom’s Pipeline*

Финансирането на нова инфраструктура, използваща изкопаеми горива, вероятно ще доведе до още по-голямо увеличение на цените на енергията и ще увеличи риска от инвестиции в невъзвратими активи и пропуснати възможности за зелен преход⁸. Действително, затварянето на лигнитните централи ще направи газа по конкурентен и неговата роля може да се увеличи като гориво заместител в съществуващите мощности за производство на електроенергия. Въпреки това обаче, газът **не може да бъде източник за базови мощности за производство на електроенергия**, като се имат предвид съществуващите водноелектрически централи, които се използват, както газовите, при върхово потребление и с възможност за ефективно съхранение на енергия.

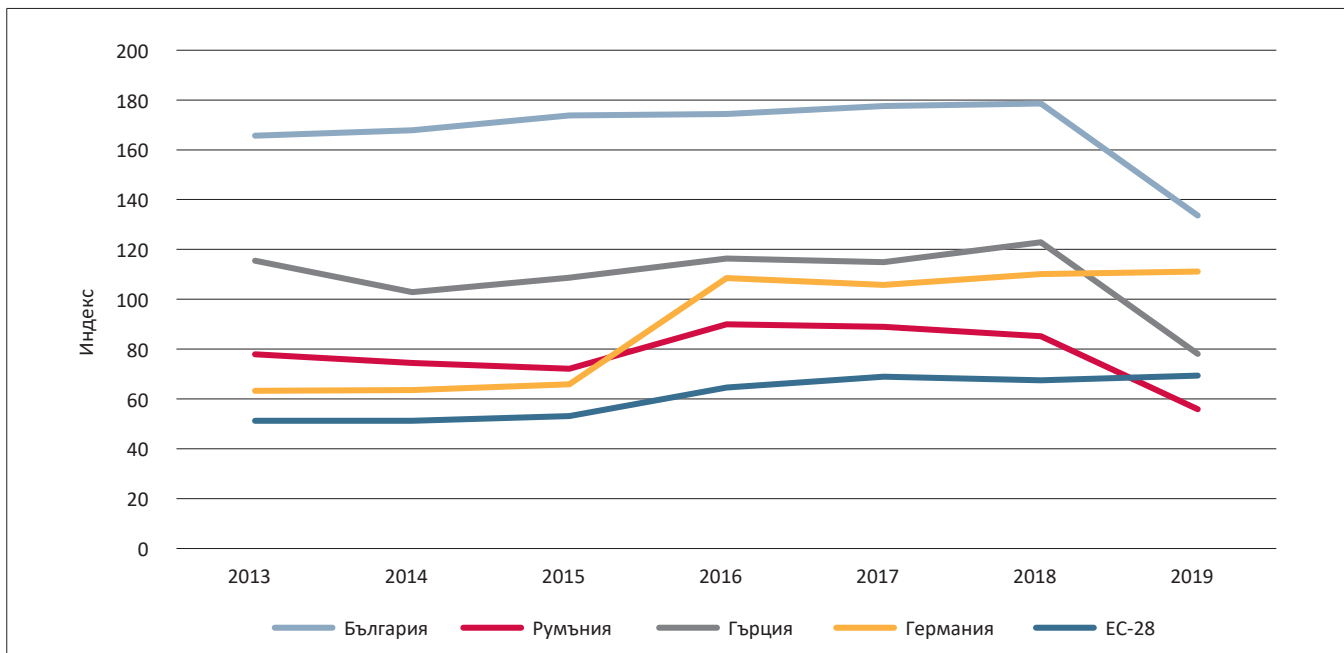
Междувременно ограничената либерализация и диверсификация на регионалния газов пазар позволява на Газпром да остане доминиращ доставчик на Балканите⁹. Русия контролира 100% от доставките в Западните Балкани, около 90% в България, 34% в Гърция и между 10% и 30% в Румъния. Вече има възможност за диверсификация от Азърбајджан и посредством внос на втечен природен газ, но стратегическите газови доставчици в региона като цяло разчитат на руски газ, с изключение на Румъния, която има значителен местен производствен капацитет. Наред с това завършването на газопроводите **„Северен поток 2“** и **„Турски поток“ свали от дневния ред проектите за диверсификация** и може да изложи региона на все по-голяма зависимост от Газпром¹⁰. Двата руски газопровода могат да доведат до затруднения в по-доброто интегриране на европейските газови пазари и до увеличаване на разликата в цените за източните

Agenda in Europe”, Atlantic Council, March 14, 2017.

⁸ Energy Futures Initiative, Goldwyn Global Strategies, Center for the Study of Democracy, *The Future of Natural Gas in a Deeply Decarbonized World. Expert Workshop Summary Report*, June 2021.

⁹ Център за изследване на демокрацията, *Изграждане на устойчива на завладяване енергетика в Централна и Източна Европа: Случаят „Турски поток“*, Policy Brief No. 103, юли 2021.

¹⁰ Шентов, О., Стефанов, Р., и Владимиров, М., *Кремълският наръчник в Европа*, София: Център за изследване на демокрацията, 2020.

Фигура 2. Индекс на риска за сигурност при вноса на природен газ

Източник: Изчисления на Центъра за изследване на демокрацията на базата на Евростат (внос, износ, потребление)*.

Индексът на риска отразява дела на вноса в общото потребление и многообразието на източниците на внос.

и западните държави – членки на ЕС. Тръбопроводите допринасят за забавяне на усилията за либерализиране и интегриране на регионалните газови пазари, като същевременно заключват страните в региона в дългосрочни договори за скъпи и негъвкави доставки, които правят преодоляването на зависимостта от газ още по-трудно в средносрочен план.

Преминаване към възобновяема енергия

Най-устойчивият начин за намаляване зависимостта от местни и вносни изкопаеми горива и едновременно с това за декарбонизация на енергийния микс би бил да се **заменят електроцентралите на въглища с производство от местни възобновяеми енергийни източници**¹¹. Последните изискват освобождаването на частните инвестиции посредством реформи в регулаторната рамка, намаляване на административната тежест и преместване на

фокуса към децентрализацията на производството на електроенергия с водеща роля за гражданите. Освен това по-пълната интеграция на ВЕИ в системата намалява цените на енергията като цяло, особено при по-амбициозните сценарии за декарбонизация на икономиката. Тъй като електроенергийните цени се очаква да останат високи през следващото десетилетие, разходите за подкрепа на ВЕИ инвестиции, която би могла да бъде под формата на търгове за капацитет, биха били минимални. Това налага правителството да пренасочи приходите от продажбата на квоти на въглеродни емисии на европейския пазар към подпомагане на нови ВЕИ проекти; инструмент за подкрепа, неизползван досега.

Въпреки това фокусът на НПВУ и на по-голямата част от финансовите ресурси, заделени за нисковъглеродния преход остава върху финансирането на **широкомасщабна схема за ВЕИ инвестиционни търгове**, при които се залага минимална квота за инсталиране на системи за съхранение на електроенергия. Този проект за присъединяване на 1,7 ГВт ВЕИ мощности поставя **ненужно голям фокус вър-**

¹¹ Center for the Study of Democracy, *Carbon Neutral Bulgaria 2050: A Cheat Sheet for Policy-Makers*, Policy Brief No. 104, July 2021.

ху използването на батерии. Предвидената схема изисква висок праг на минималния присъединен капацитет за съхранение – 25% от мощността на ВЕИ централата. НПВУ включва и допълнителни мерки за подобряване управлението на електропреносната система като реформа на балансиращия пазар и цифровизация. Това би довело до по-добре свързани пазари на електроенергия в региона на Югоизточна Европа, което би лишило от икономически смисъл добавянето на толкова голям допълнителен капацитет за съхранение на електроенергия. Освен това проектът следва дискриминационен модел за финансиране, при който публичната **подкрепа за ВЕИ инвеститорите дава преимущество на по-големите централи.** Вместо това подобни схеми за подпомагане трябва да са насочени към насърчаването на енергийното гражданство посредством децентрализация на електроснабдяването, създаване на енергийни общности и изграждане на интелигентни мрежи. Ако все пак се търси решение за подкрепа на технологиите за съхранение, то би било по-ефективно да се инвестира в разработването на акумулаторни системи на равнище електропреносна мрежа, които могат да бъдат използвани свободно от всички участници на пазара на електроенергия.

Инвестициите от частния сектор в развитието на децентрализирани електроенергийни системи са от съществено значение за отключване потенциала за малки ВЕИ централи в България, оценяван на около 5 ГВт инсталирана мощност. За тази цел българското правителство трябва да промени **регулаторната рамка**, така че да има възможност за нетно отчитане на произведената и използваната електроенергия, за да се гарантира, че всички потребители, включително и домакинствата с ниски доходи, могат да станат участници във ВЕИ общности, като тези кооперативни механизми бъдат ясно дефинирани в националното законодателство¹². Би било добре да се включат и **схеми за придобиване на дялове (акции) на енергийни потребители във**

ВЕИ проекти или други подобни бизнес модели като иновативни финансови инструменти за насърчаване участието в собствеността на ВЕИ централи на уязвими потребители и за увеличаване броя на енергийните общности в страната. Трябва да се използват схеми за микрофинансиране (вкл. грантове) за реализация на ВЕИ проекти, собственост на такива общности, както и за по-общо насърчаване на инвестициите в собствено електроенергийно производство.

Когато се разглеждат перспективите за по-широко навлизане на ВЕИ, следва да се имат предвид някои основни принципи. **Водноелектрическите централи (ВЕЦ)** представляват една от най-гъвкавите технологии за производство на електроенергия и тяхната роля за гарантиране устойчивостта на системата се очаква да расте. В този смисъл следва да се насочи адекватно финансиране за модернизацията и разширяването на съществуващите ВЕЦ мощности. Поради забавяне на текущи ремонтни проекти и регулаторни несъответствия, България използва едва една трета от своите големи помпени ВЕЦ-ове и още по-малка част от по-малките проточни централи. Във времена на растящи цени и недостиг в предлагането на електроенергия, ВЕЦ-овете биха отслабили натиска върху системата и биха предложили по-евтина електроенергия в периодите на пиково потребление.

Устойчивост на електропреносната мрежа

Едновременното въвеждане на голям брой различни по вид ВЕИ централи изисква модерна, гъвкава и устойчива електропреносна и електроразпределителна система, както и по-тясна интеграция с по-широкия европейски електроенергиен пазар. Децентрализацията на електропреносната мрежа не може да се реализира без **въвеждането на умни мрежи**, които да дават възможност за по-добро наблюдение и контрол върху енергийната система и по-нататъшно гарантиране на сигурността и ефективността на електроенергийните доставки. Наред с това модернизацията на

¹² Center for the Study of Democracy, *Mapping policy options for renewable energy communities in Europe*, Policy Brief No. 93, November 2020.

електропреносната мрежа ще осигури устойчивост към отрицателното въздействие на климатичните промени, като например зачестяването на екстремалните климатични събития, което е жизненоважно за енергийната сигурност на България. **Модернизацията на електропреносната система и развитието на интелигентни мрежи следва да бъдат поставени в центъра** на енергийния стълб на НПВУ. Вместо това те изобщо не намират място в Плана.

България най-вероятно ще се превърне в нетен вносител на електрическа енергия след 2025 г. (между 10 и 25% от потреблението на страната в зависимост от темпа на извеждане на въглищните централи), но електрическата система не би следвало да бъде изправена пред сериозни проблеми със сигурността на доставките. Независимо от това регионалните власти следва да **ускорят завършването на ключови електроенергийни връзки**, включително електропровода на високо напрежение между България и Гърция, и 1 200-мегаватовата връзка България – Румъния, която понастоящем не се планира да бъде завършена преди закриването на лигнитните централи. Подобни връзки биха намалили пиковите цени на електроенергията и натиска върху интеграцията на регионалния пазар на електроенергия, която в момента не предоставя достатъчно възможности за внос.

Наред с това от съществена важност е българският Електроенергиен системен оператор (ЕСО) да си сътрудничи по-активно с операторите от съседните страни, за да се **увеличи разпределението на нетен преносен капацитет** на границите с Румъния и Гърция. Понастоящем не се използва оптимално трансграничния преносен капацитет, с което се блокира регионалната търговия с електроенергия. Оптимизацията на електропреносните възможности в региона би елиминирало националните политики на енергийна самодостатъчност, които целят да предпазят националните пазари от външна конкуренция. Този процес следва да върви едновременно с приключването на свързването между българската и европейска-

та енергийни борси, така че да се преодолеят затрудненията при търговията, които понастоящем водят до прекалено високи цени на платформите за двустранни договори и за търговия „ден напред“.

Подобряване на енергийната ефективност

Намаляването на енергоемкостта на българската икономика е от критична важност за постигане на въглероден неутралитет. То е и ключова политика с оглед подобряване на енергийната сигурност, тъй като по-ниското енергийно потребление означава по-малко внос и по-малко волатилност на енергийната система по време на пиково натоварване. Намаляването на потреблението изисква мерки за енергийна ефективност и стимули за промяна на потребителското поведение и бизнес процесите. Българското правителство следва да разработи механизми за модулиране на търсенето, които да ограничат пиковете особено през зимата, включително чрез: **въвеждане на търгове за третичен капацитет** (стимулиране на енергийни спестявания в промишления сектор), много по-силен фокус върху енергийната ефективност (особено в секторите производство и транспорт), **значително намаляване на загубите на енергия при пренос** и разпределение, както и запазване на регулираните цени на електроенергията единствено за най-уязвимите социални групи.

Въпреки широкомащабните програми за енергийна ефективност при жилищните и обществените сгради в европейските и националните финансови инструменти до 2027 г. тези усилия следва да бъдат задълбочени и насочени към постигане на по-значимо намаляване на енергийното потребление. Необходимо е значително увеличение както в **степената на сградно обновяване** (от под 1% от сградите понастоящем до 3-4% в периода 2021 – 2027 г.), така и в неговата **дълбочина**. За разлика от планираните инвестиции в НПВУ, насочени към палиативни мерки за енергийна ефективност като саниране, по-задълбоченото обновяване следва

да включва и преход към сгради с почти нулево енергийно потребление, при което отоплението и електроенергийното производство от ВЕИ са интегрирани в цялостната структура на потребление на сградите. В този аспект мерките за енергийна ефективност трябва да дават приоритет на сградите с най-лоши показатели и да са насочени към енергийно бедните домакинства, като основни бенефициенти.

Наред с това финансовите инструменти следва да насърчават мерките за енергийна ефективност на енергоемките промишлени отрасли, както и за рециклиране и повишаване качеството и ефективността на потреблението на суровини. Усъвършенстването на процесите на производство, намаляването на брака и въвеждането на интелигентен индустриален дизайн могат да бъдат подкрепяни посредством целенасочено финансиране по линия на частта „Интелигентна индустрия“ в НПВУ.

Ребусът „енергийна ефективност – енергийна бедност“

Енергийната бедност продължава да бъде постоянен риск за енергийната сигурност на България. Два са основните фактора, които допринасят за тази ситуация. От една страна, независимо от субсидирането на цените, най-вече на електроенергията и природния газ, все по-голям дял от населението среща затруднения да покрива сметките си заради постепенното повишение на цените. От друга страна, ниската енергийна ефективност на домакинствата, далеч под средното равнище в страните – членки на ЕС и на Организацията за икономическо сътрудничество и развитие (ОИСР), тласка енергийното потребление нагоре. В резултат **енергийната бедност** сред населението, дефинирана като достъпност на енергийните ресурси (електричество, отопление и газ), продължава да бъде **упорито висока**. В допълнение, отсъствието на пълен достъп на населението до енергийната инфраструктура запазва зависимостта на поне половината домакинства в страната от изгарянето

на биомаса (предимно дърва за огрев и въглища, използвани в неефективни печки). Освен това, повече от една трета от домакинствата споделят, че не могат да си позволят да отопляват домовете си адекватно.¹³

Възможното увеличение на цените на електроенергията и парното с цел постигане на пазарно равнище, би имало диспропорционално негативно отражение върху енергийната бедност на домакинствата, особено в големите градове, където дървата и въглищата не са основен източник за отопление. Едновременно с това биомасата остава най-вероятната алтернатива за енергийно бедните домакинства, тъй като нейната цена по всяка вероятност няма да се повиши на подобно равнище в бъдеще, което ще доведе до по-нататъшно влошаване на замърсяването на въздуха.

Задържането на изкуствено ниски цени на енергията допринесоха за натрупване на **голям дефицит в държавните енергийни предприятия**. Компаниите станаха жертва на комбинацията от енергийна бедност и системно лошо управление. Държавните енергийни дружества играят ролята на гарант за социалната сигурност за сметка на тяхната финансова стабилност и изпълнението на инвестиционната им програма за модернизация.

Правителството следва да прекрати изкуствено ниските, регулирани цени на енергията, които не стимулират средната класа да инвестира в подобрения на енергийната ефективност или да премине към екологично съобразни горива за отопление и готвене. Либерализацията на енергийните цени следва да бъде приложена наред с по-всеобхватна политика за справяне с енергийната бедност¹⁴. Правителството следва да **даде възможност на**

¹³ Eurostat, *Can you afford to heat your home?* 2016 Survey; Vladimirov, M., and Özenc, B., *Towards a Stronger EU-Turkey Energy Dialogue: Energy Security Perspectives and Risks*, Center for the Study of Democracy and Economic Policy Research Foundation of Turkey, 2017.

¹⁴ Енергийната бедност се посочва като най-голямата заплаха за националната енергийна сигурност на България; Министерство на енергетиката, *Стратегия за национална сигурност на Република България*, 2011 г.

уязвимите групи да вземат активно участие в енергийния преход посредством намаляване на разходите за инвестиции в енергийна ефективност, насърчаване участието в собствеността на възобновяеми източници и стимулиране на про-суматорството. Общините могат да играят роля за мобилизиране на инвестиции и включване на уязвимите групи посредством специални зелени обществени поръчки¹⁵.

Какво следва: добро енергийно и климатично управление на първо място

С пакета „Подготвени за цел 55“ (‘Fit-for-55 package’), при който въглеродните емисии трябва да намалят с 55% до 2030 г., Европейският съюз е първият международен играч, който превръща дългосрочната цел за климатичен неутралитет в **реални политики за европейските граждани**. Една успешна европейска стратегия за декарбонизация ще **намали възможностите на Русия (и Китай) да забавят европейския енергиен преход** посредством ангажирането на отделни страни членки в големи енергийни проекти, задълбочаващи зависимостта на Европа от скъпи технологии, базирани на използването на изкопаеми горива.

В този смисъл ЕС и САЩ би трябвало да работят за по-доброто **съчетаване на приоритетите в своите политики за енергийна и климатична сигурност**. ЕС следва да завърши и либерализира европейския енергиен пазар и да ускори разработването на нисковъглеродни решения в Централна и Източна Европа посредством стратегическо използване на вече съществуващи и нови политики и финансови инструменти, като например инициативата „Три морета“.

Макар ЕС да повишава своята нисковъглеродна амбиция като цяло, някои държави членки (включително България) **не са съгласни с по-високите климатични цели до 2030 г.** ЕС следва да работи с тези страни през 2021 и 2022 г. за насърчаване на приемането на по-амбициозни мерки за климатичния преход, като например:

- ранно затваряне на въглищните централи;
- изграждане на устойчива енергийна инфраструктура и разширяване употребата на ВЕИ в мрежата;
- насърчаване инвестициите в иновативни технологии; както и
- премахване на законовите и административните пречки пред малки проекти, осъществявани от гражданите.

Изборът да се декарбонизира енергийната система с оглед **дългосрочните цели за намаляване на вредните емисии** изисква съществени ВЕИ инвестиции. Това предполага мъдро планиране на икономическия преход на всички нива на управление, за да не се допуснат пробойни в сигурността на доставките. България трябва да използва предоставените ѝ от ЕС фондове за осигуряването на добър инвестиционен климат за масово преминаване към ВЕИ при домакинствата и бизнеса, вместо настоящия фокус върху няколко ненужни големи инфраструктурни проекта. Без един ефективен и прозрачен план за разходване на средствата, съдържащ дългосрочни цели и индикатори за успех, преходът може да предизвика социално недоволство и противопоставяне с пагубни последици за политическата стабилност на страната.

Националният план трябва приоритетно да инвестира в развитие на **интелигентни електроразпределителни мрежи**, които ще изиграят ключова роля за по-доброто интегриране на голям брой ВЕИ централи в електроенергийната система и ще улеснят балансирането ѝ.

България следва също да реализира потенциала на страната в областта на **алтернативните съвремен-**

¹⁵ Center for the Study of Democracy, *Mapping policy options for renewable energy communities in Europe*, Policy Brief No. 93, November 2020.

ни технологии за производство на възобновяема енергия, като офшорни вятърни паркове в Черно море, чийто потенциал се оценява на 115 ГВт¹⁶. България е единствената европейска държава с излаз на море без планове за развитие на офшорни вятърни проекти. Показателно е, че в последния вариант на НПВУ не бе включена пилотна инициатива за развитие на офшорен вятърен парк на стойност 40 млн. евро, но са предвидени две инвестиции за около 1 млрд. евро всяка за съхранение на електроенергия и за изграждане на газова инфраструктура.

В крайна сметка, една ефективна стратегия за енергетика и климат изисква радикално повишаване на **качеството на управление**. Българското правителство следва да насочи вниманието си върху ефективното противодействие на **корупцията и завладяването на държавата в този сектор** посредством:

- премахване на субсидиите, които изкривяват пазара;
- спиране на политическите назначения, които не отговарят на изискванията за отсъствие на конфликт на интереси и на професионална квалификация; отделяне на политическите партии от управлението на държавните дружества и подобряване процедурите за подбор на персонал с цел професионализиране на ръководните кадри в енергетиката; строго спазване на стандартите на ОИСР за управление на държавните предприятия, както и осигуряване на национални одити на държавните енергийни дружества, най-малкото на всеки две години;
- въвеждане на квалифицирани процедури за подбор и приоритизиране на инвестиционните проекти на базата на ясни и прозрачни критерии и анализи, съгласувани с европейските и регионалните приоритети; критериите за подбор на проекти следва да бъдат тясно свързани с отчитане на рисковете за завладяване на дър-

жавата както на етап планиране, така и на етап разработка, за да се предотврати внасянето на промени в регулаторната рамка и процедурите за обществени поръчки, които да облагодетелстват частни интереси;

- засилване независимостта на националните регулатори в областта на енергетиката и защитата на конкуренцията чрез повишаване техния административен и финансов капацитет;
- въвеждане на по-добри инструменти за мониторинг, които оценяват въздействието на финансираните от ЕС проекти *ex ante* и в реално време; приемане на конкретни индикатори за постигнатите резултати, подробна оценка на разходи-ползи, както и енергийни одити;
- привличане на специализирана външна експертиза (преди всичко от ЕС) за повишаване прозрачността и отчетността.

България ще трябва да вземе отлагани от десетилетия **стратегически решения относно управлението на енергийния сектор**, ако желае да изпълни ангажиментите си по Европейския зелен пакт. Това включва:

- Дефиниране на цели за енергийната сигурност и климатичните промени до 2030 и 2050 г. Сегашните национални стратегически документи са нереализуеми, лошо съгласувани и противоречат на приоритетите на ЕС, макар че разчитат предимно именно на европейско финансиране за изпълнението им.
- Определяне на дата за отказ от въглищата преди 2030 г. и начертаване на ясни планове за прехода във въглищните райони.
- Набелязване на приоритетни енергийни технологии и пазари съгласно рамката на ЕС. Вниманието следва да се насочи върху научно-изследователската и развойната дейност, иновациите и технологиите, както и изграждането на пазари за тези технологии, вместо върху тяхното пряко потребление чрез обществен ресурс. Необходимо е да се отложат твърдо плановете за изграждане на нови ядрени мощности поне до 2040 г., когато прогнозите сочат, че може би ще има необходимост от подобен тип енергия.

¹⁶ Трифонова, М., и Владимирова, М., *Офшорна вятърна енергия в България: Оценка на крайбрежния потенциал на Черно море*, София: Център за изследване на демокрацията, 2021.

- Ясно дефиниране зависимостта от изкопаеми горива от Русия като основен дългосрочен риск за енергийната сигурност на страната. Вниманието следва да се насочи върху прилагането на стратегиите за газова диверсификация, което ще има и пряко отражение върху осъществяването на плановете за разработването на водородни мощности. Производството на водород трябва да се обвърже само с използването на ВЕИ източници като слънцето и вятъра.
- Поставянето на първо място в енергийната и климатична политика на уязвимите български потребители. Всички решения относно енергийната сигурност и климатичните промени следва да бъдат ясно обвързани с преодоляването на енергийната бедност в рамките на една по-широка стратегия за икономическо развитие. Необходимо е и да се информират и насърчат социално уязвимите домакинства за ползите от Европейския зелен пакт. Това означава и неутрализиране на дезинформацията и пропагандата по темата за климатичните промени.